

ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ПРАВООХОРОНЦІВ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК ПРОФІЛАКТИЧНО-ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ПІДЛІТКАМИ

У статті розглянуто питання, пов'язані з формуванням у майбутніх працівників правоохоронних органів вмінь та навичок здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками. Визначено сутність поняття «профілактично-виховна робота з підлітками» та її мета. Схарактеризовано вміння (аналітичні, прогностичні, організаторські, соціально-педагогічні, соціально-правові), які необхідні працівникам міліції для здійснення профілактично-виховної роботи. Описано методiku формування вмінь під час вивчення психолого-педагогічних та професійно-орієнтованих дисциплін. Представлено результати експериментальної роботи щодо формування у курсантів вмінь та навичок профілактично-виховної роботи з підлітками.

Ключові слова: профілактично-виховна робота, підлітки, майбутні працівники правоохоронних органів, вміння, навички.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с формированием у будущих сотрудников правоохранительных органов умений и навыков осуществления воспитательно-профилактической работы с подростками. Определена сущность понятия «воспитательно-профилактическая работа с подростками» и ее цель. Охарактеризованы умения (аналитические, организаторские, социально-педагогические, социально-правовые), необходимые сотрудникам милиции для осуществления воспитательно-профилактической работы с подростками. Описана методика формирования умений при изучении психолого-педагогических и профессионально-ориентированных дисциплин. Представлены результаты экспериментальной работы по формированию у курсантов умений и навыков воспитательно-профилактической работы с подростками.

Ключевые слова: воспитательно-профилактическая работа, подростки, будущие сотрудники правоохранительных органов, умения, навыки.

Актуальність та постановка проблеми. Профілактично-виховна робота з підлітками вимагає спеціальних педагогічних і психологічних знань та умінь, що дозволяють її організувати та ефективно здійснювати з метою впливу на особистість підлітка. Сучасний зміст професійної підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ значною мірою має правовий аспект, але не містить у достатньому обсязі тих спеціальних педагогічних та психологічних знань, які дозволяють сформувати у них необхідні вміння та навички її здійснення.

Певні аспекти підготовки майбутніх працівників міліції до професійної діяльності розглянуто у дисертаційних дослідженнях В. Барковського, С. Богдан, Ф. Думка, Л. Дягілевої, М. Ісаєнка, О. Косаревської, І. Михайліченко, Н. Могілевської, А. Морозова, Г. Яворської, С. Яворського та ін.

Проте не визначеними залишилися зміст і методика підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до профілактично-виховної роботи з підлітками; навчальні курси та дисципліни, які розкривали б зміст та структуру такої роботи та дозволяли сформувати вміння та навички, які необхідні майбутнім правоохоронцям для ефективної роботи з підлітками.

Мета статті: визначити та схарактеризувати вміння та навички,

необхідні майбутнім працівникам міліції для ефективного здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками. *Завдання статті:* обґрунтувати доцільність формування у курсантів вмінь та навичок здійснення профілактично-виховної роботи у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, використовуючи методи проблемного навчання, при викладанні психолого-педагогічних і професійно-орієнтованих дисциплін.

Профілактично-виховна робота працівників ОВС з підлітками – напрям їх професійної діяльності, який має за мету захист інтересів, прав і свобод дітей та підлітків, запобігання вчиненням правопорушень як самими дітьми та підлітками, так і стосовно них, яка реалізується шляхом проведення виховних заходів, спрямованих на формування рис та якостей особистості підлітка, поглядів, переконань і т.д. У процесі нашого дослідження було встановлено, що здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками передбачає сформованість вмінь: аналітичних, прогностичних, організаторських, соціально-педагогічних, соціально-правових.

Тому при проведенні семінарських та практичних занять з навчальних дисциплін «Психологія», «Професійно-психологічна

підготовка працівників ОВС», «Юридична психологія», «Профілактика злочинності», «Профілактика правопорушень, скоєних неповнолітніми» здійснювалося формування вище зазначених умінь.

Аналітичні уміння включають: пошук та відбір інформації, що необхідна для роботи з підлітками; аналіз вихованості підлітка; аналіз навчальної успішності та рівня культури; аналіз та оцінка соціального оточення (коло спілкування) та сімейних стосунків підлітка; початкова педагогічна діагностика щодо соціального благополуччя підлітків та аналіз результатів; аналіз, збір, облік, обробка, підготовка аналітичних матеріалів про особистість неповнолітніх; виявлення підлітків, схильних до вчинення правопорушень.

Прогностичні уміння: передбачати результати профілактично-виховної роботи з підлітками; оцінювати ефективність обраних методів і форм роботи з підлітками; враховувати можливі відхилення від поставленої мети; передбачати труднощі в роботі з неповнолітніми; коригувати власну роботу, вносити зміни в її організацію.

Організаторські вміння: постановка мети та завдань для розв'язання певного завдання; структурування, розробка та планування профілактично-виховної роботи з підлітками; вибір методів та форм роботи з ними; організація роботи з підлітками та координування її з навчальними закладами; організація індивідуальної роботи з підлітками та найближчим оточенням (батьками, родичами, вчителями та ін.).

Соціально-педагогічні вміння: проводити виховні заходи, а саме: групову роботу з учнями у позаурочний час (виконання запланованих заходів та організація дозвілля); проводити виховні заняття (ігрові уроки, уроки-диспути, виховні години і т. ін.); проведення виховних заходів (поїздки, екскурсії, свята і т. ін.); здійснювати роботу з вчителями та батьками щодо виховання підлітків; здійснювати консультування (інтегративні форми консультування для школярів, батьків і учителів; консультування груп учнів (класів); здійснювати правове виховання (правове консультування, правове навчання, правова освіта); застосовувати засоби виховного впливу на особистість підлітка (переконання, навіювання, формування позитивного досвіду та ін.).

Соціально-правові вміння: надавати юридичні консультації; застосовувати правові норми для захисту прав та інтересів

підлітка; виявляти осіб, які допускають прямі або опосередковані протиправні впливи на підлітків; враховувати всі фактори (педагогічні, соціальні та психологічних) в ситуаціях формування кримінальних справ щодо підлітків, які вчинили правопорушення.

Для формування у курсантів зазначених вище умінь на семінарських та практичних заняттях в експериментальних групах передбачалось: написання рефератів з розділів і деяких найбільш важливих тем курсів «Психологія», «Професійно-психологічна підготовка працівника ОВС», «Профілактика злочинності», «Профілактика злочинності серед неповнолітніх» та ін.; виступи з доповідями, рефератами, повідомленнями; подання навчальної літератури, рецензування або анотування джерел психолого-педагогічної інформації; участь курсантів в оцінюванні своїх виступів товаришів, а також самооцінюванні на навчальних заняттях; здійснення організаційних форм позааудиторної роботи (робота в бібліотеках, консультування, інформування, бесіди, заходи виховного характеру).

Початковий рівень вищезазначених умінь визначався у ході проведення семінарських та практичних занять при виконанні завдань та розв'язанні проблемних навчальних ситуацій. Початковий рівень вищезазначених умінь визначався у ході проведення семінарських та практичних занять при виконанні завдань та розв'язанні проблемних навчальних ситуацій.

На початку проведення формувального експерименту на семінарських і практичних заняттях курсантам було запропоновано контрольну роботу, яка включала завдання, розв'язання яких потребує застосування одного або декількох умінь здійснювати соціальну та виховну роботу з підлітками. Наведемо приклади завдань, які використовувались для контрольної роботи.

Завдання 1. Обрати тему для виховного заходу з учнями 10 класу та письмово скласти план із зазначенням питань, які необхідно розглянути в рамках цього заходу. Ускладнюючи запропоноване завдання, викладач просить передбачити можливі ускладнення та скоригувати розроблений план (визначення рівня організаційних та прогностичних умінь).

Завдання 2. Які заходи виховного впливу Ви оберете щодо учня, який постійно конфліктує (можливі варіанти: свариться, не відвідує школу, вчиняє бійки і т.д.) з вчителями (або з однолітками). Відповідь

Питання педагогіки

обґрунтуйте. Завдання на визначення рівня сформованості педагогічних умінь.

Завдання 3. До якої категорії слід віднести підлітка, який часто убігає з дому? Відповідь обґрунтуйте. Завдання на визначення аналітичних умінь.

У табл. 1 представлено результати констатувального етапу експерименту з визначення рівнів сформованості вмінь здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками.

Таблиця 1.

Початковий рівень сформованості умінь здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками, (кількість курсантів у %)

Уміння	Рівні сформованості умінь														
	Високий					Середній					Низький				
	К	Е1	Е2	Е3	Е4	К	Е1	Е2	Е3	Е4	К	Е1	Е2	Е3	Е4
Кількість осіб	43	42	44	42	46	43	42	44	42	46	43	42	44	42	46
Аналітичні	11,6	9,5	11,4	7,1	8,7	55,9	50,0	52,2	52,4	54,4	32,5	40,5	36,4	40,5	36,9
Прогностичні	7,0	9,5	6,8	7,1	8,7	58,1	52,4	54,6	50,0	52,2	34,9	38,1	38,6	42,9	39,1
Організаторські	9,3	11,9	9,1	9,5	10,9	53,5	54,8	52,3	52,4	52,2	37,2	33,3	38,6	38,1	36,9
Педагогічні	7,0	7,1	6,8	4,8	6,5	55,8	50,0	50,0	52,3	50,0	37,2	42,9	43,2	42,9	43,5
Соціально-правові	11,6	9,5	11,4	7,1	8,7	55,9	54,8	52,2	54,8	52,2	32,5	35,7	36,4	38,1	39,1
Середнє арифмет.	9,3	9,5	9,1	7,1	8,7	55,9	52,4	52,3	52,4	52,2	34,8	38,1	38,6	40,5	39,1

Аналізуючи отримані результати, можна зробити такі висновки:

– в контрольній групі кількість курсантів, які показали високий рівень сформованості умінь здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками в середньому становить 9,3%. В експериментальних групах середні показники кількості досліджуваних, які мають високий рівень сформованості умінь значно не відрізняються і становлять в Е1 – 9,5%, Е2 – 9,1%, Е3 – 7,1%, Е4 – 8,7%;

– кількість курсантів, які показали середній рівень сформованості умінь в контрольній групі – 55,9% опитуваних. В експериментальних групах кількість курсантів, які показали середній рівень сформованості умінь здійснювати соціальну та виховну роботу з підлітками також значно не відрізняється від контрольної і в середньому становить в Е1 – 52,4%, Е2 – 52,3%, Е3 – 52,4%, Е4 – 52,2% досліджуваних;

– низький рівень сформованості умінь здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками показали в контрольній групі – 34,8%, в експериментальних у середньому в Е1 – 38,1%, Е2 – 38,6%, Е3 – 40,5%, Е4 – 39,1% опитуваних. Як бачимо з отриманих результатів, курсанти всіх груп мають приблизно однаковий рівень сформованості вмінь здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками.

Вище зазначені уміння, як і будь-які інші, є результатом навчально-пізнавальної діяльності курсантів. Використання проблемних навчальних ситуацій є способом організації самостійної діяльності курсантів щодо засвоєння та застосування отриманих (нових) знань, а також є одним із способів формування умінь та навичок [4]. Оскільки формування вмінь та навичок можливо тільки в процесі самостійної пізнавальної діяльності курсантів, то необхідно організувати їх навчально-пізнавальну діяльність таким чином, щоб вони самостійно під час занять розв'язували проблемні навчальні ситуації, застосовували свої знання у різних ситуаціях [1, 2].

У процесі експерименту проблемні навчальні ситуації застосовувались при викладанні таких дисциплін: «Психологія», «Професійно-психологічна підготовка працівників ОВС», «Профілактика злочинності», «Профілактика правопорушень, скоєних неповнолітніми», «Юридична психологія».

При розробці змісту проблемних навчальних ситуацій використовувались реальні життєві ситуації з кримінальних справ, які вивчалися нами на початку проведення експериментального дослідження.

У процесі обговорення певної теми, наприклад «Методи та прийоми психологічного впливу на особистість» викладач пропонував розв'язати певну

Питання педагогіки

проблемну ситуацію (або декілька ситуацій) за темою заняття. При вивченні даної теми було запропоновано таку ситуацію: до КМСД звернувся директор школи за фактом крадіжки зі шкільного кабінету хімії певних реактивів, які є вогнебезпечними і можуть бути використані для виготовлення вибухівки. Є декілька підозрюваних – учні 11 класу. Питання і завдання: 1. Які методи виховання можуть бути застосовані: а) до підозрюваних підлітків; б) до однокласників; в) до батьків підозрюваних підлітків. 2. Чи можна використовуючи методи виховання схилити підлітків до зізнання? Які саме методи виховання з числа розглянутих на занятті можуть бути використані працівником міліції? 3. Чи доцільно застосувати до підлітків каральні заходи, передбачені законом?

При проведенні семінарських та практичних занять з дисципліни «Профілактика правопорушень, скоєних неповнолітніми» при розгляді теми «Особливості спілкування з підлітками» курсантам було запропоновано для розв'язання проблемні навчальні ситуації. Наприклад, Олексій, учень 9 класу (15 років), разом з більш дорослими хлопцями віком 18-20 років, брав участь у груповому нападі та

побитті перехожого. Питання і завдання: 1. Яку інформацію необхідно з'ясувати працівнику КМСН у процесі спілкування з підлітком? 2. Враховуючи вік Олексія, побудуйте бесіду з ним та складіть її план, щоб отримати повну картину подій, які відбулися і прийняти правильне рішення щодо заходів стосовно нього. 3. Які психолого-педагогічні фактори необхідно враховувати працівнику КМСД при застосуванні заходів, передбачених законом стосовно підлітка?

Майбутні працівники міліції повинні були самостійно розв'язувати запропоновані проблемні навчальні ситуації, аналізувати їх зміст, спираючись на засвоєні знання, висловлювати гіпотези, доводити правильність певних гіпотез або спростовувати їх. У результаті курсанти повинні дійти висновку, який і є рішенням проблемної навчальної ситуації.

У табл. 2 представлено результати формульованого етапу експерименту щодо визначення змін у рівні сформованості умінь курсантів здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками після завершення семінарських та практичних занять.

Таблиця 2.

Рівні сформованості умінь здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками, (кількість курсантів у %), контрольний експеримент після проведення семінарських та практичних занять

Уміння	Рівні сформованості умінь														
	Високий					Середній					Низький				
	К	Е1	Е2	Е3	Е4	К	Е1	Е2	Е3	Е4	К	Е1	Е2	Е3	Е4
Кількість осіб	43	42	44	42	46	43	42	44	42	46	43	42	44	42	46
Аналітичні	16,3	26,2	31,8	28,6	28,3	53,5	47,6	50,0	50,0	50,0	30,2	26,2	18,2	21,4	21,7
Прогностичні	11,6	28,6	29,5	26,2	26,1	55,9	45,2	47,8	45,2	47,8	32,5	26,2	22,7	28,6	26,1
Організаторські	13,9	28,6	27,3	33,3	30,4	51,3	42,8	45,4	47,7	45,7	34,8	28,6	27,3	19,0	23,9
Педагогічні	11,6	28,6	29,5	28,6	28,3	53,6	47,6	45,5	47,6	47,8	34,8	23,8	25,0	23,8	23,9
Соціально-правові	16,3	33,3	29,5	28,6	28,3	53,5	42,9	50,0	50,0	50,0	30,2	23,8	20,5	21,4	21,7
Середнє арифмет.	13,9	28,6	29,5	28,6	28,3	53,6	45,2	47,8	47,6	47,8	32,5	26,2	22,7	23,8	23,9
Середній приріст*	+4,6	+19,1	+20,4	+21,5	+19,6	-2,3	-7,2	-4,5	-4,8	-4,4	-2,3	-11,9	-15,9	-16,7	-15,2

Примітка: * приріст зазначено у % у порівнянні з результатами констатувального експерименту (табл. 1)

Підбиваючи підсумки проведеної експериментально-дослідної роботи, був проведений кінцевий зріз рівня сформованості практичних умінь та навичок здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками. Згідно з результатами, відображеними в табл. 2, видно, що:

– у контрольній групі кількість курсантів, які оволоділи уміннями здійснювати профілактично-виховну роботу з підлітками на високому рівні збільшилась на 4,6% і становить 13,9% досліджуваних. В експериментальних групах кількість курсантів, які показали високий рівень оволодіння уміннями, більша, ніж в

контрольній, і становить в Е1 – 28,6% (+19,1%), Е2 – 29,5% (+20,4%), Е3 – 28,6% (+21,5%), Е4 – 28,3% (+19,6%) досліджуваних;

– середній рівень умінь та навичок здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками показали 53,6% курсантів контрольної групи, зменшення становить 2,3%. В експериментальних групах кількість курсантів, які оволоділи уміньми на середньому рівні становить у середньому в Е1 – 45,2% (–7,2%), Е2 – 47,8% (–4,5%), Е3 – 47,6% (–4,8%), Е4 – 47,8% (–4,4%) досліджуваних;

– низький рівень сформованості умінь в контрольній групі мають 32,5% курсантів. На початку експериментальної роботи цей показник становив 34,8% (–2,3%). В експериментальних групах відбулось більш значне зменшення кількості курсантів, які на початку експериментальної роботи мали низький рівень оволодіння уміньми та навичками здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками, а саме в Е1 – 26,2% (–11,9%), Е2 – 22,7% (–15,9%), Е3 – 23,8% (–16,7%), Е4 – 23,9% (–15,2%) курсантів.

У ході проведення семінарських і практичних занять з використанням проблемних навчальних ситуацій навчально-пізнавальна діяльність курсантів експериментальних груп відрізнялась:

– прагненням проаналізувати ситуацію та розібратись у ній;

– активним пошуком шляхів розв'язання ситуації;

– прагненням до співпраці у пошуку рішення;

– підвищенням пізнавальної мотивації та інтересу, як до навчання, так і до майбутньої професійної діяльності;

– емоційним переживанням ситуації та зміною ставлення до її змісту;

– активізацією мислення та творчим підходом до пошуку рішення;

– прагненням «стати на місце потерпілого» або «на місце підлітка» та надати кваліфіковану допомогу ;

– прагненням не тільки юридично правильно розв'язати ситуацію, а й урахувати можливі психологічні та педагогічні наслідки своєї діяльності.

Висновок. Таким чином, отримані результати щодо оволодіння курсантами експериментальних груп вміннями та навичками здійснення профілактично-виховної роботи з підлітками дозволяють зробити висновок про доцільність використання проблемних навчальних ситуацій на семінарських та практичних заняттях, оскільки їх розв'язання дозволяє комплексно підійти до формування професійно необхідних умінь та навичок.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є впровадження запропонованої методики підготовки курсантів до соціальної та виховної роботи з підлітками та визначення її ефективності щодо подальшого застосування у практиці навчання майбутніх працівників органів внутрішніх справ.

Література

1. Бабанский Ю. К. Педагогика / Ю. К. Бабанский. – М. : Просвещение, 1983. – 608 с.
2. Ильина Т. А. Педагогика / Т. А. Ильина. – М. : Просвещение, 1984. – 574 с.
3. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. — М. : Политиздат, 1977. – 304 с.
4. Пидкасистый П. И. Психолого-дидактический справочник преподавателя высшей школы / П. И. Пидкасистый, Л. М. Фридман, М. Г. Гарунов. – М. : Пед. о-во России, 1999. – 354 с.

Fedorenko A. I., doctor of pedagogical sciences, professor

CREATION IN FUTURE GUARDIANS ABILITIES AND SKILLS OF PREVENTIVE AND EDUCATIONAL WORK WITH TEENAGERS

The author considers the issues related to shaping in law-enforcers-to-be the knowledge and skills of educational and preventive work among juveniles. There is definition of «educational and preventive work among juveniles» notion. The paper describes the skills (analytic, organizational, social-pedagogical, social-legal ones) essential for police officers for implementation of educational and preventive work among juveniles. The author describes the methodology of building skills during learning of psychological and pedagogical professionally-oriented disciplines. The results of cadet-involved experiments on building knowledge and skills of educational and preventive work among juveniles are discussed.

Key words: educational and preventive work; juveniles; law-enforcers-to-be; knowledge and skills.